

VÝZDOBA GRADUÁLU Z ŘÁDOVÉHO ARCHIVU DOMINIKÁNŮ

EMA SOUČKOVÁ

Abstrakt: Příspěvek se věnuje výzdobě hudebního rukopisu z fondu archivu dominikánů (tzv. *Graduál literárského bratrstva u sv. Jiljí na Starém Městě pražském*, Praha, Národní archiv, fond Řádový archiv dominikánů, sign. ŘD 410, 16. stol.), který byl pravděpodobně iluminován v 70.–80. letech 16. století.

Klíčová slova: Graduál, 16. století, Matěj Hutský z Křivoklátu, Jan Táborský z Klokotské Hory, miniatury.

GRADUÁL Z ŘÁDOVÉHO ARCHIVU DOMINIKÁNŮ

Tento opomíjený rukopis,¹ někdy nazývaný jako *Graduál literárského bratrstva u sv. Jiljí na Starém Městě pražském*,² je neznámé provenience. Rukopis je ze 40 % hymnářem, ten je následován propriem s několika prózami, odděleným sekventářem a tuctem kréda.³ Vznikl nákladem jakési Magdalény Mistrové, o čemž nás zpravuje básnický akrostichon na fol. 2v–3v, jehož počáteční a poslední písmena dávají dohromady sdělení: „Mandelena Mistrova naklad vczinila na tyto knihy. Matias Iustin psal.“⁴ Knihu tedy s největší pravděpodobností sepsal jakýsi písař Matyáš Justin, který mohl patřit do dílny Jana Táborského z Klokotské Hory.⁵ Na fol. 79r a 79v se nacházejí hymny, jejichž jednotlivé verše začínají následujícími písmeny: „TABORSKAYGAAN“, což by tedy mohlo indikovat jméno Jana Táborského z Klokotské Hory.⁶

1 *Graduál z řádového archivu dominikánů* (Praha, Národní archiv, fond Řádový archiv dominikánů, sign. ŘD 410, 16. stol.), literatura k rukopisu: TOŠNEROVÁ, M. *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl IV. Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, Komise pro studium a soupis rukopisů, 2004, s. 203; GRAHAM, B. F. H. *Bohemian and Moravian Graduals, 1420–1620*. Turnhout: B repols, 2006, s. 506–508; ŠÁROVCOVÁ, M. *Ikonografie českých psaných utrakvistických graduálů* (rukopis – disertační práce na FF UK, Ústav pro dějiny umění). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2011, s. 203–204.

2 ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, kat. č. 69, s. 203.

3 GRAHAM, *Bohemian...*, s. 506.

4 ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, kat. č. 69, s. 203.

5 Jan Táborský z Klokotské Hory byl písařský podnikatel žijící v 16. století, literatura k němu např.: TEIGE, J. *Jana Táborského z Klokotské Hory Zpráva o orloji staroměstském*. Praha: Společnost přátel starožitností, 1901; CHYTIL, K. *Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha Staroměstská z let 1490–1582*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, s. 48, 79, 179, 180; KROPÁČEK, J. *České kancionály 16. století a iluminátor Fabián Pulř* (rukopis – diplomová práce na FF UK, Ústav pro dějiny umění). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1952, s. 121–123; VACKOVÁ, J. *Podoba a příčiny anachronismu. Umění XVI*, 1968, 379–393, zvl. s. 380; PUDILOVÁ, J. *Dílna Jana Táborského z Klokotské Hory* (rukopis – diplomová práce FF UK, Ústav informačních studií a knihovnictví). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1973; VACKOVÁ, J. *Závěsné malířství a knižní malba v letech 1526–1620*. In: BLAŽÍČEK, O. J. – DVORSKÝ, J. – FUČÍKOVÁ, E. a kol. *Dějiny českého výtvarného umění II/1*. Praha: Academia, 1989, s. 92–105, zvl. s. 93, 95; GRAHAM, *Bohemian...*, s. 87–92.

6 B. F. H. Graham uvádí, že Jan Táborský je pravděpodobně autorem hymnů nacházejících se na fol. 79r a 79v, viz GRAHAM, *Bohemian...*, s. 506.

Podle zápisu na foliu 1r víme, že kniha nalezla svoji cestu do dominikánského kláštera u sv. Jiljí v roce 1699 z daru Jana Globice z Bučina.⁷ Zatím nejsou známy žádné informace o kostele, pro který byla kniha vyrobena. Barry Frederic Hunter Graham navrhl možnost, že rukopis byl vyroben pro kostel sv. Jiljí, který byl dříve v utrakvistických rukách.⁸ Nicméně graduálová část rukopisu neobsahuje žádné proprium pro sv. Jiljí,⁹ takže rukopis byl pravděpodobně vyroben pro někoho jiného. Jak B. H. F. Graham, tak i Martina Šárovcová se přiklánějí k názoru, že je rukopis utrakvistický,¹⁰ což nelze bezpečně potvrdit.

VÝZDOBA RUKOPISU

Zpěvník obsahuje několik zajímavých a ne zcela obvyklých miniatur ve vnitřních polích iniciál. Na fol. 206v [1] je ve vnitřním poli iniciály D seslání Ducha svatého, přičemž postava Panny Marie je oděna jako řeholnice v hábitu. Oděv odpovídá zhruba oděvu dominikánek.¹¹ Mohli bychom tedy uvažovat, že zpěvník mohla objednat jakási řeholnice Magdaléna – viz výše, která mohla být např. dominikánkou z konventu u sv. Anny a sv. Vavřínce na Starém Městě pražském.¹² Takto zpodobněná Panna Marie je naprostou raritou, která může poukazovat na osobu objednavatele. Většinou bývá Panna Marie oděna v tradičním modročerveném oděvu tak, jak je tomu např. v *Graduálu Jakuba Sklenáře* na fol. 382r¹³ nebo *Graduálu Magdalény od Zlaté Hvězdy* na fol. 269r.¹⁴

Na fol. 209v [2] s rubrikou „Officium O Naysvětější trojici“ se nachází iniciála P, která má ve svém vnitřním poli Nejsvětější Trojici v podobě Krista s holubicí Ducha svatého a hebrejského tetragrammatonu JHVH představujícího Boha Otce.¹⁵ Takto zpodobněná Nejsvětější

7 Text na fol. 1r: „Conventus Sancti Agidi Ordinis Praedicatorum dono accepit a Prae Nobili ac GGeneroso domini Joanne Jlobek de Buczina 1699.“ Srov. ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, kat. č. 69, s. 203; Samuel Globic a jeho bratr Jan Daniel byli synové malostranského primase a konšela Baltazara, jenž získal erb a predikát z Bučina. Samuel po celou dobu obléhání Prahy Švédy bojoval v řadách městských setnin a navíc ze svých prostředků vyzbrojil k boji čeleď. Za tyto zásluhy byl dne 4. 2. 1653 povýšen do českého vladckého stavu s predikátem „z Bučina“. Viz VAVŘÍNEK, K. – BUBEN, M. *Almanach českých šlechtických rodů*. Brandýs nad Labem: Martin, 2009, zvl. s. 123–126.

8 GRAHAM, *Bohemian...*, s. 506.

9 TAMTÉŽ.

10 Viz TAMTÉŽ a ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, kat. č. 69, s. 203.

11 Srov. obr. HALL, J. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Paseka, 2008, s. 95.

12 Tento klášter existoval a byl činný v 16. století. Viz o klášteře VLČEK, P. – SOMMER, P. – FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, s. 506–508; WALTER, P. *Život dominikánek v konventu u sv. Anny a sv. Vavřínce na Starém Městě pražském od poloviny 16. století do začátku 18. století* (rukopis – bakalářská práce na FF UK, Ústav českých dějin). Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012.

13 *Graduál Jakuba Sklenáře* (Praha, NK ČR, sign. XVII. B. 21, 1572), literatura k rukopisu např.: TRUHLÁŘ, J. *Katalog českých rukopisů C. k. veřejné a univerzitní knihovny pražské*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, s. 28; URBÁNKOVÁ, E. *Rukopisy a vzácné tisky pražské Univerzitní knihovny*. Praha: SPN, 1957, s. 24; VACKOVÁ, Podoba..., s. 384; VACKOVÁ, Závěsné malířství..., s. 97; ŠRONĚK, M. *Mistři, tovaryši, učedníci a štolíři v knize Staroměstského malířského cechu – Biografický slovník*. Praha: Artefactum 1997, s. 56; GRAHAM, *Bohemian...*, s. 406–408; ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, kat. č. 36, 99–100, s. 21, 48, 51, 57, 89, 102; Rukopis je digitalizován. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/>

14 *Graduál Magdalény od Zlaté Hvězdy* (Praha, NK ČR, sign. XVII. A. 41., 1576), literatura k rukopisu např.: KONRÁD, K. *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od 15. věku do zrušení literárských bratrstev*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1893, s. 125, 192; TRUHLÁŘ, *Katalog...*, s. 18; KROPÁČEK, *České kancionály...*, s. 133; URBÁNKOVÁ, *Rukopisy...*, s. 24; VACKOVÁ, Podoba..., s. 384; VACKOVÁ, Závěsné malířství..., s. 97; GRAHAM, *Bohemian...*, s. 384–386; ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, s. 45, 48, 50, 75, 94, 103, 106, 118, 139–141; BRODSKÝ, P. *Krása českých iluminovaných rukopisů*. Praha: Academia, 2012, s. 44; Rukopis je digitalizován. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/>

15 Více o ikonografickém motivu Nejsvětější Trojice: ROYT, J. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Academia, 2006, s. 170–177; HALL, *Slovník...*, s. 450; ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, s. 46, 55–60, 86, 108, 111, 143.

Trojice se vyskytuje také např. v *Graduálu Jakuba Sklenáře* na fol. 393r.¹⁶ Způsoby zobrazení Svaté Trojice jsou různé, lze se setkat i s námětem Trůnu Milosti (např. na fol. 1r *Graduálu Lomnice nad Popelkou*)¹⁷ nebo Pietou Páně (např. na fol. 224r *Žlutického graduálu*).¹⁸

Další miniatura, která stojí za zmínku, je spící Eliáš na fol. 212v [3]. Není obvyklé, aby se spící Eliáš objevil přímo ve vnitřním poli iniciály k svátku Těla a krve Páně. Ikonograficky je motiv spícího Eliáše eucharistickým předobrazem Poslední večeře.¹⁹ To lze potvrdit např. tím, že motiv spícího Eliáše se k „Officiu ke slavnosti Těla a krve Páně“ objevuje v borduře např. ve *Staroměstském graduálu* na fol. 157r²⁰ nebo v *Lomnickém graduálu* na fol. 22r.²¹ V obou případech je ve vnitřním poli iniciály vyobrazena scéna Poslední večeře.

Spící Eliáš z vnitřního pole iniciály je navíc stylisticky velmi podobný spícímu Jákobovi z vnitřního pole iniciály O na fol. 468v *Graduálu Jakuba Sklenáře*,²² a je tedy možné, že obě miniatury byly dílem jednoho iluminátora, a to pravděpodobně Matěje Hutského z Krivoklátu.²³

Kromě výše zmíněných miniatur se v graduálu nacházejí další figurální iniciály, vždy umístěny do vnitřního pole iniciál. Na fol. 113r je ve vnitřním poli iniciály W miniatura s klečícím králem Davidem před bolestným Kristem. Fol. 234r má zhruba uprostřed strany iniciálu R uprostřed s Madonou a děťátkem. Na fol. 236v [4] s rubrikou „O S: Wodrzezi Apostolu Panie“ se ve vnitřním poli iniciály nachází postava sv. Ondřeje s ondřejským křížem spolu s bolestným Kristem na oblacích, který v rukách drží kříž latinský. Fol. 156r, 223v a 227r mají malované ornamentální iniciály, doplněné akantovými rozvilinami v bordurách.²⁴ Figurální motivy jsou v tomto rukopise umístěny jen do vnitřních polí iniciál a vůbec se

16 Viz pozn. 13.

17 *Graduál Lomnice nad Popelkou* (Praha, NK ČR, sign. XVII. A.53b, 1580–1583), literatura k rukopisu např.: KONRÁD, *Dějiny...*, s. 137, 193; KROPÁČEK, *České kancionály...*, s. 134–137, kat. č. 26, s. 69–72; URBÁNKOVÁ, *Rukopisy...*, s. 24–25; VACKOVÁ, *Podoba...*, s. 383–384; SVOBODOVÁ, M. *Katalog českých a slovenských rukopisů sign. XVII získaných Národní (Univerzitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*. Praha: NK ČR, 1996, s. 17–18; VACKOVÁ, *Závěsné malířství...*, s. 97; GRAHAM, *Bohemian...*, s. 394–397; ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, kat. č. 27a, s. 74–76, kat. č. 27b, s. 77–79; Rukopis je digitalizován. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/>

18 *Žlutický graduál* (Praha, Památník národního písemnictví, TR I 27, 1558–1565), literatura k rukopisu např.: CHYTL, *Malířstvo...*, s. 183; KROPÁČEK, *České kancionály...*, s. 99–106; VACKOVÁ, *Podoba...*, s. 380; PUDILOVÁ, *Dílno...*, s. 40; VACKOVÁ, *Závěsné malířství...*, s. 95; GRAHAM, *Bohemian...*, s. 501–506; BRODSKÝ, P. (ed.). *Žlutický kancionál 1558–2008. 450 let Žlutického kancionálu*. Sokolov: Fornica, 2008; SOUČKOVÁ, E. *Žlutický kancionál* (rukopis – bakalářská práce na KTF UK, Ústav dějin křesťanského umění). Praha: Univerzita Karlova, 2010; ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, s. 49, 56, 66, 94, 95, 103, 109, 116, 122, kat. č. 61, s. 188–192; Rukopis je digitalizován. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/>

19 ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, s. 65; viz také ROYT, *Slovník...*, s. 74–75.

20 *Staroměstský graduál* (Praha, NK ČR, sign. XVII. A. 40, 1561–1567), literatura k rukopisu např.: BERINGEER, J. *O českých miniaturách. Z literární pozůstalosti Ant. Bauma. Památky archeologické a místopisné, XV*. Praha: Archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění: Archeologický sbor Musea království Českého 1892, s. 87–88; TRUHLÁŘ, *Katalog...*, s. 17–18; URBÁNKOVÁ, *Rukopisy...*, s. 24, 50; VACKOVÁ, *Podoba...*, s. 382; VACKOVÁ, *Závěsné malířství...*, s. 95; GRAHAM, *Bohemian...*, s. 380–383; ŠÁROVCOVÁ, *Ikonografie...*, s. 48, 49, 65, 73, 115, 117, 122, 131–136; SOUČKOVÁ, E. *Staroměstský graduál* (NK ČR, XVII. A. 40), 1561–1567, z dílny Jana Táborského z Klokotské Hory (rukopis – diplomová práce KTF UK, Ústav dějin křesťanského umění). Praha: Univerzita Karlova, 2012; Rukopis je digitalizován. [online]. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/>

21 Viz pozn. 17.

22 Viz pozn. 13.

23 Matěj Hutský z Krivoklátu se pravděpodobně podílel na výzdobě dvoudílného *Křižovnického graduálu* (Praha, NK ČR, sign. Kříž. XVIII. A 6/7, 1559–1592), *Graduálu Magdalény od Zlaté Hvězdy* (viz pozn. 14), dvoudílném *Lomnickém graduálu* (viz pozn. 17) a *Graduálu Jakuba Sklenáře* (viz pozn. 13), viz ŠRONĚK, *Mistři...*, s. 56. Další literatura k M. Hutskému např.: CHYTL, *Malířstvo...*, s. 21, 23, 26, 49, 91–97, 167, 169, 190, 195, 196, 199, 301–305; VACKOVÁ, *Podoba...*, s. 384; VACKOVÁ, *Závěsné malířství...*, s. 97; BRODSKÝ, *Krásy...*, s. 44.

24 Více k akantové ornamentice v bordurách např. studie: KUBÍK, V. Poznámky k „českým“ typům akantu: studie k umělecko-historické terminologii středověké knižné malby. *Studie o rukopisech*, 2011, s. 109–223.

Obrázek č. 1: Fol. 206v, Soslání Ducha svatého v iniciále D.

Obrázek č. 2: Fol. 209v, Nejsvětější Trojice.

Obrázek č. 3: Fol. 212v, *Spící Eliáš v iniciále P*

nevyskytují v bordurách. Na fol. 193v a 199r se nacházejí větší modročervené kaligrafické iniciály. Výzdoba rukopisu měla být pravděpodobně bohatší. Fol. 53r, 64r, 68r, 144r, 182v, 204v, 231r, 252r, 261r a 328r mají písařem vynechaná místa pro malované iniciály.

Je možné, že tento rukopis vyšel z dílny Jana Táborského z Klokotské Hory.²⁵ Stále také zůstává otevřená otázka přesnějšího zařazení objednavatele graduálu. Díky netradičnímu oděvu Panny Marie na fol. 206v [1] bychom mohli předpokládat, že rukopis mohl vzniknout pro společenství nějakého ženského kláštera. Je tedy tím pádem možné, že vůbec nebyl určen do utrakvistického prostředí, pro což by svědčilo i netradiční uspořádání rukopisu, jehož první část je tvořena hymny. Výzdoba rukopisu představuje poměrně kvalitní práci iluminátora, odpovídající stylu Matěje Hutského a miniaturám z jiných rukopisů, které pravděpodobně iluminoval.²⁶ Můžeme se proto domnívat, že jeho výzdoba vznikla v 70. nebo 80. letech 16. století.

²⁵ Literatura k němu viz pozn. 5.

²⁶ Viz pozn. 23.

THE DECORATION OF THE GRADUAL FROM THE ARCHIVE OF THE DOMINICAN ORDER

Summary: This article is focused on the manuscript from the archive of the Dominican order. The manuscript was often ignored by historians and art-historians alike. It has only recently been mentioned in the works of Marie Tošnerová, Barry Frederic Hunter Graham and Martina Šárovcová. B. F. H. Graham and M. Šárovcová suppose that this manuscript had to be used by Utraquists, but it remains an open question. The gradual contains a few very interesting miniatures. For example, the page 206r has the initial with a figural scene depicting the Descent of the Holy Spirit. The Virgin Mary, who sits in the middle of the miniature has a dress resembling a habit of a nun. This depiction is not common, because in most of cases the Virgin Mary wears a traditional red and blue piece of clothing. It is possible that gradual was ordered by a female monastery. The style of painting of miniatures is similar to the paintings of the Gradual of Jakub Sklenář, which may have been illuminated by Matěj Hutský of Křivoklát.

Key words: Jan Táborský of Klokotská Hora, Matěj Hutský of Křivoklát, miniatures, gradual, 16th century.

Mgr. Ema Součková (*1988)

Je doktorandkou na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy (Ústav dějin křesťanského umění), kde zpracovává disertační práci na téma Graduály z dílny Jana Táborského z Klokotské Hory. Touto disertační prací navazuje na svoji bakalářskou a diplomovou práci, které byly sepsány na téma *Žlutického a Staroměstského graduálu*. Její odborný zájem je zaměřen především na zhodnocení výzdoby jednotlivých rukopisů z dílny Jana Táborského z Klokotské Hory.

Obrázek č. 4:
Fol. 236v,
sv. Ondřej před
Kristem v iniciále M